

19. Yüzyıl Ermeni Aşuğlarından Mizahî Destanlar

M. Sabri Koz

19. yüzyıl âşık edebiyatı, geleneğin yaygınlık, şairler ve içerik bakımından değişimler yaşadığı bir canlanma dönemidir. Özellikle İstanbul, başlangıçtan beri bu edebiyatın gösteri ve musiki eksenli olarak yaygınlık kazandığı önemli bir merkezdir. Bu büyük şehirde, musiki ile ayrılmaz bir bütün oluşturan âşıkların devam ettiği, uğradığı kahvehaneler (âşık ve semâî kahveleri, çalgılı kahveler), kitapçıklar ve tek yaprak halinde basılmış şarkı ve destanların alınıp satıldığı pazar yerleri, kalabalık çarşı ve meydanlar, külhanbeyi muhitleri ile bu halk sanatçılarına ilgi gösterildiği kaydedilen saray ve konaklar âşıklık geleneğinin merkezden taşraya ayakta kaldığı yerlerdir.

Ermeniler arasında gelişen ve 19. yüzyılda oldukça yaygın bir durumda olduğu yapılan yayınlarla kendini belli eden telif ve tercüme Türkçe edebiyatın bir önemli uzantısı da âşık edebiyatıdır. Bu muhitlerde, özellikle İstanbul'da geleneğin bir parçası olarak Ermeni asıllı olup Türkçe şiirler söyleyip yazan aşuğlar (âşıklar) da yaşamıştır. Bildiride bu aşuğlardan Agâhî'nin "Sonradan Görmüşler", Fehmî'nin "Tiryaki ile Sarhoş" ve "Zengin ile Züğürt", Cüdâî'nin "Zengin ile Yoksul", Nâmî'nin "Sarhoş ile Ayık", Cemâlî'nin "Esmerle Beyaz" başlıklı altı mizahî destanı tanıtılacak, örnek parçalar sunularak¹ bunlarla ilgili kısa çözümlemelerde bulunulacak, varsa şairleri hakkında kısa bilgiler verilecektir.

Mizahî destanlar, âşık tarzı destan geleneğinde önemli bir yere sahiptir. Her destan türünde mizahî öğeler kullanılabileceği için "mizahî destanlar" bir "destan türü"nden çok konuya, içeriğe bağlı bir destan tarzı sayılmalıdır. Bunlar doğrudan şairin dilinden hiciv ya da alay yoluyla işlendiği gibi bir geleneksel destan şekli olan "deyişmeli" olarak da söylenip yazılmaktadır².

¹ Destanların tam metinleri, mümkün mertebe onarılmış ve notlanmış, birçoğunun tıpkıbasımları eklenmiş olarak hazırlıkları devam eden *19. Yüzyıldan 19 Aşuğ* adlı kitabımda yer alacaktır.

² Özkul Çobanoğlu, *Âşık Tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2000, s. 92-94.

Bu destanlardan 4'ü aslı kitaplığında bulunan Gezürvan Efendi'nin kısaca G1 ve G2 diye adlandırdığım iki yazma mecmuasından alınmıştır³. 130 âşık, aşuğ ve şairin pek çok şiirini yapraklarında barındıran Gezürvan Efendi'nin mecmuaları, yazıda Sivas ağzına yer verilmesi ve zaman zaman kelimelerin aslından uzaklaşılarak yazılmış olması yüzünden okuma güçlükleri çıkarmaktadır. Ele alacağım son iki destan ise yeri gelince notlarda gösterilecek olan ve yine asılları kitaplığında bulunan basma kaynaklarda yer almaktadır. Bildiğim kadarıyla bu altı destan, metin örnekleriyle ve kimi açıklamalarla ilk kez burada tanıtılmaktadır. Söz basma kaynaklara gelmişken bir hususa değinmeden geçemeyeceğim. Ermeni harfli Türkçe yayınların künyelerini topluca görmek; kitap, kitapçık ve süreli yayınlar hakkında bilgi edinmek için Hasmig A. Stepanyan'ın çok önem verdiğim bibliyografyasını el altında bulundurmanın gereğini vurgulayacağım, özellikle bu alanda çalışmak isteyenlere tavsiye edeceğim⁴.

Burada, tanıtılacak destanları ele almadan önce Ermeni harfli Türkçe metinler üzerinde çalışırken, özellikle âşık metinlerini aktarırken, karşılaştığım sorunlardan önemli bulduğum birini ifade etmek istiyorum. Âşık metinleri basma kaynaklarda yazmalara oranla daha düzgün karşımıza çıkıyor, yazma metinlerse hem yazım bozuklukları hem de okunaksızlık yüzünden çalışmayı, metni anlamlı kılmayı zorlaştırıyor, bazen de imkânsızlaştırıyor. Küçük bir müdahale ile çözümlenecek yerler de oluyor elbette. Bu durumu yazma metinlerden seçtiğim birkaç dize ile örneklendirmek istiyorum:

Agâhî'den: *Ey dil erişdik biz nekem esnaye, Zemanı insani gör feyli fezel, Zere cenan için bu ahu haşem*

Fehmî'den (1): *Yanıma gelmişsin kor kandil tirit, Beş yuzğış cürüm bin deynek nazir, Arşı kurşı kendisidir muğella*

Cüdâî'den: *Lazım elbet mevel hakın söyleim*

Fehmî'den (2): *Gice gündüz yerim südkeri ravan*

Bu tür metinleri yayımlarken öteden beri düşündüğüm, ancak iki kez uygulama fırsatı bulduğum ve bir kez de burada paylaşmak istediğim bir çözümçük var. Ben Ermeni harfli Türkçe metinleri aktarırken iki aşamalı çalışılmasından yanayım. Önce metni yazılı olduğu gibi harf harf ak-

³ 1838-1910 yılları arasında yaşamış Ermeni asıllı Sivaslı bir Protestan din adamıdır (*badveli*). Kitaplığında bulunan ve destan metinleri bakımından da zengin olan iki mecmuası çok sayıda âşık ve aşuğun her türden yüzlerce şiiri ile doludur.

⁴ *Ermeni Harfli Türkçe Kitaplar ve Süreli Yayınlar Bibliyografyası (1727-1968)*, Turkuaz Yayınları, İstanbul, 2005.

tarmak, sonra da döneminin geçerli olan yazım biçimiyle ve sözlerine dokunmadan onarmak çevirmek. İlk çalışma Türkçenin Ermeni harfleriyle yazılmasıyla ilgili sorunları, Anadolu ve İstanbul Ermenilerinin Türkçeyi kullanma biçimleri için ilk elden kaynak olabilir. Tabii yanlışlıklar da söz konusu. İkinci çalışma ise biraz sorumluluk ve onarım becerisi gerektirse de şiirin güzelliğine varmak için yardımcı olacaktır.

Aşağıdaki destanlarda şairlerin ve destanların adı yazılışına uygun olarak genel dilden farklı biçimlerde verilmiştir. Bunları, ara başlıklarda ve son dörtlüklerde olması gerektiği gibi, metin başlıklarında ise kaynaklarda yazılı olduğu gibi verdim.

Destanlarla ve onların şairleriyle ilgili söyleyeceklerime geçmeden önce Ermeni harfleriyle ve Karamanlıca ya da daha başka alfabelerle yazılmış, basılmış her türlü Türkçe malzemeye Türkiye kütüphanelerinde niçin ilgi gösterilmediğini sorma hakkımı kullanmak istiyorum. Bunlar Türk dili, Türk edebiyatı ve Türk kültürü ile doğrudan ilgili olduğu halde niçin bir yerlerde toplanılmaz, var olanlar niçin duyurulmaz? Kurulacak bir merkez ya da enstitü niçin bir ucundan başlayıp asıllarını, kopyalarını, bunlarla ilgili yayınları bir araya getirmez? Yapılsa ve biz de görssek, yararlansak ne güzel olur...

1. Agâhî: "Sonradan Görmüşlerin Destanı"⁵

19. yüzyılda Agâhî mahlasını kullanan birkaç âşık var. Bunlardan biri olan Aşuğ Agâhî'nin asıl adı Harutyun. 1800 yılında Üsküdar'da dünyaya gelmiş ve genç yaşta âşıklığa başlayarak geleneğe göre ustalar yanında yetişmiştir. Dırtad Balyan, onunla ilgili bilgiler derlemiş ve hece ve aruzla söylediği 13 şiirini yayımlamıştır⁶. Son yıllarını Kazlıçeşme'deki Surp Pırgiç Ermeni Hastanesi'nde geçiren Agâhî, şimdilik tespit edilemeyen bir tarihte ölmüş ve Balıklı Ermeni Mezarlığı'nda gömülmüştür⁷.

Çağdaşı aşuğlar arasında 90'ı G1 ve G2'den olmak üzere yazma ve

⁵ G1, s. 301-304.

⁶ *Hay Aşuğner...* [Ermeni Aşuğlar...], C. I, İzmir, 1911, s. 92-105.

⁷ Mehmet Bayrak, âşuğlar üzerine hazırlanmış, önemli fakat dikkatle kullanılması gereken kitabında [*Alevi-Bektaşî Edebiyatında Ermeni Âşıkları (Aşuğlar)*, Özge Yayınları, Ankara, 2005], Haçig Amiryan'ın kitabından [*Turkalezu Hay Aşuğner* (Türkçe Söyleyen Ermeni Aşuğlar), Paris, 1991], Erivan'daki Toros Azadyan Arşivi'nden ve iki Türkçe kaynaktan derlediği kısa hayat hikâyesi ile birlikte 23 şiirini yayımlamıştır. Türkçe ya da Ermeni harfli Türkçe kaynaklardan derlenen Agâhî mahlaslı şiirleri Aşuğ Agâhî ile ilişkilendirirken, başka kaynaklarla özellikle öbür Agâhîlerle karşılaştırma yapılmalı ve karar verirken dikkatli olunmalıdır. Aşuğ Agâhî, için . *Yüzyıldan 19 Aşuğ* adlı kitabımda uzun bir bölüm ayrılacaktır.

basma kaynaklardan derlediğim 100'den fazla şiiri ile ilk sıralarda yer alır. Bunlardan 5'i destandır. Onun yazmalardaki yaygınlığı bir dönem oldukça ünlü olduğunu gösterir ve uzun bir ömür sürdüğü yorumu yapılmasına yardımcı olur.

Elimdeki Agâhî mahlaslı destanlardan biri "Dasitan Egâhi'nin Nakli Sonradan Görmüşlerin" başlığını taşımakta ve mizahî özellikler göstermektedir. 21 dörtlükten oluşan bu destanda Agâhî, önceleri kötü durumdayken çeşitli sebeplerle kendini toparlayan ve yeni durumu davranışlarına yansımayıp eski davranışlarına devam eden kimseleri betimliyor. Aşağıdaki destanla konu bakımından benzeşen "beğenmez" redifli birçok koşma ve destan vardır. Bunların en tanınmışı Kazak Abdal'a ait olup "Ormanda büyüyen adam azgını / Çarşıda pazarda insan beğenmez"⁸ dizeleriyle başlayan taşlamadır.

Dasitan Egâhi'nin Nakli Sonradan Görmüşlerin

Ey dil erişdik biz nekem esnaye
Zemane Adem'i bir can beyenmez
Bir farzi ameli yokdur Mevla'ye
Savmi selat ehli iman beyenmez
.....

Alemi halk etdi Yaradan halik
Baziler hayvana menend kezalik
Zuyurt beş paraya olunca malik
Zarphanaye kenzi cihan beyenmez

Zemane insani gör feyli fezel
Rahi hakiğeten anamaz ezel
Bir talib öyrense bir iki kazel
Nevi kati Ömer divan beyenmez

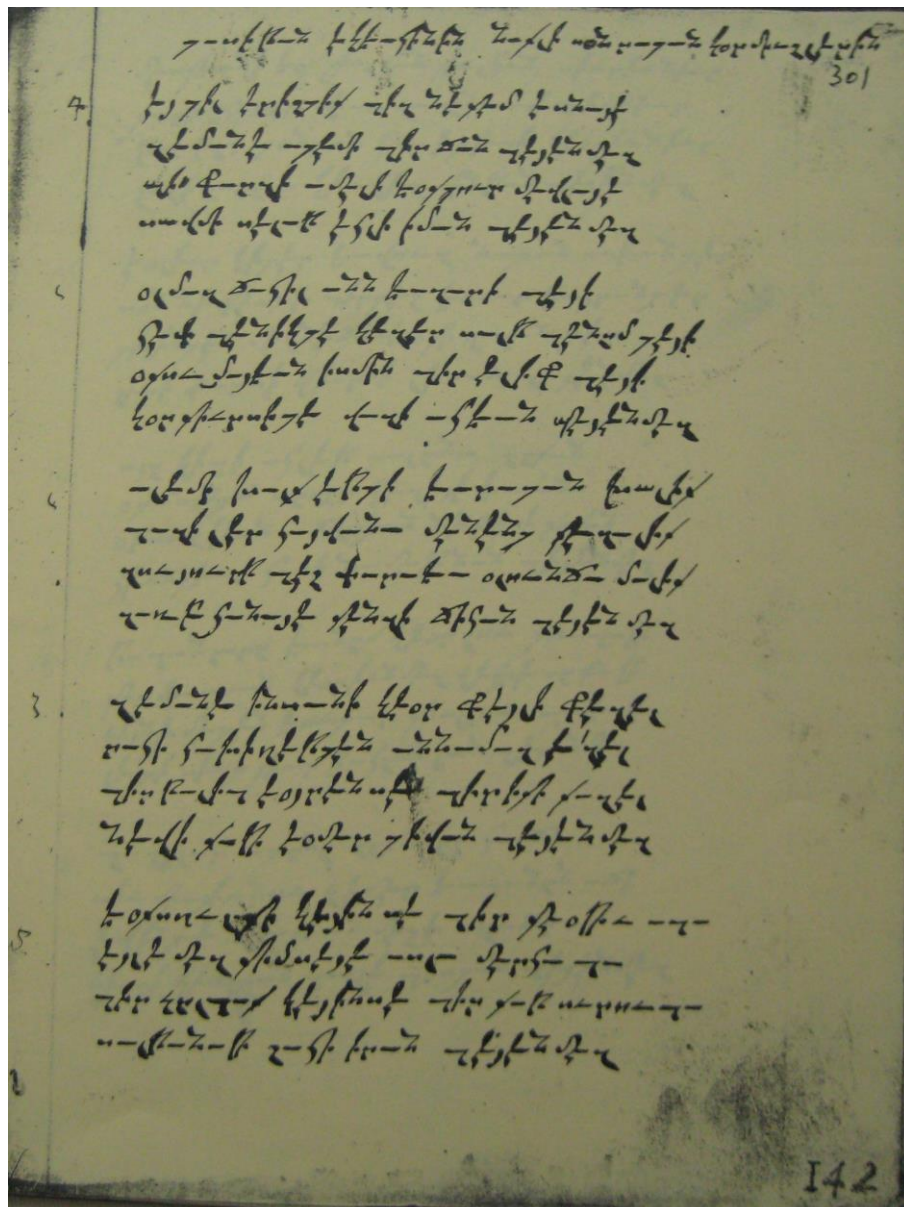
Yoksul ki giyinse bir kötü aba
Eylemez kimseye asla merhaba
Bir çılback geyinse bir kat uruba
Saltanati şahi İran beyenmez
.....

⁸ Turgut Koca, *Bektaşî Nefesleri ve Şairleri (13. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Kadar)*, Maarif Kitaphanesi, İstanbul, 1990, s. 225-228.

Kanahat ehlilik olanda bazi
 Giderek artırır ğameti nazi
 Şehri hanımını görse Türk kızı
 Zerbab libas isder elvan beyenmez

Ezelki vakdını düşünmez naşi
 Yuksekden güleşir aksi her işi
 Evinde çaputu olmayyan kişi
 Doşek yasdık şilte yorğan beyenmez

.....

Ayı gibi ahlet dalına çıkan
 Odasında sığır tezeyi yakan
 Otuz gün aclıktan nefesi kokan
 Hünkâr hasi nameti nan beyenmez

Meskâni yok dağdan dağa erenler
 Osmanlıdan sille tokat yeyenler
 Zopası sırtında dağdan enenler
 Pür cevahir hançer pıkan beyenmez

Egâhi her noksan bizlerde madem
 Zere cenan için bu ahu haşem
 Bazi adem vardır ciblieti kem
 Arar bir minasib akran beyenmez

2. Fehmî: "Tiryaki ile Sarhoş Destanı"⁹

Fehmî¹⁰, G1 ve G2'de 4'ü destan olmak üzere 27 şiiri ile yer alıyor. Burada ele aldığım destan aslında başka bir başlık altında yer alıyor yazmada: "Desitan Fehmiyanın Zarbi Mesele Ehli Kefe". Hakkında fazla bir bilginiz bulunmayan Fehmî, "Tiryaki ile Sarhoş" başlığı ile sunduğum bu destanında biri afyon tiryakisi diğeri alkol bağımlısı iki tipi karşılıklı olarak konuşturuyor ve bunların birbirine üstün gelmek için verdiği mücadeleyi anlatıyor. Âşık edebiyatımızda bunlara "deyişmeli destanlar" adı veriliyor. "Yer ile gök", "Akdeniz ile Karadeniz", "Evli ile Bekâr", "Gelin ile Kız", "Bahar ile Kış" "Alacaklı ile Borçlu" gibi âşıklar arasında gelenek haline gelmiş bir çok deyişmeli destan konusu vardır. Bu destanlarda taraflar kendi üstünlüklerini sıralarken dil zenginliklerini cömertçe kullanır, sözün sonunu ise kavganın, tartışmanın boş şeyler olduğunu dile

⁹ G1, s. 305-310.

¹⁰ Mehmet Bayrak'ın kitabında Haçik Amiryan'ın eserinden [*Turkalezu Hay Aşuğner* (Türkçe Söyleyen Ermeni Aşuğlar), Paris, 1991] aktardığı bir listede asıl adı Apraham Çamuryan olan Fehmî mahlaslı bir aşuğdan söz ediliyor (s. 126-127). Bu bilgiyi denetlemeden kullanmak yanlış olmamakla birlikte değerini de göz ardı edemedim. 19. Yüzyıldan 19 Aşuğ adlı çalışmamda Fehmî'nin şiirleri yanında bulunabilirse biyografisi de yer alacaktır.

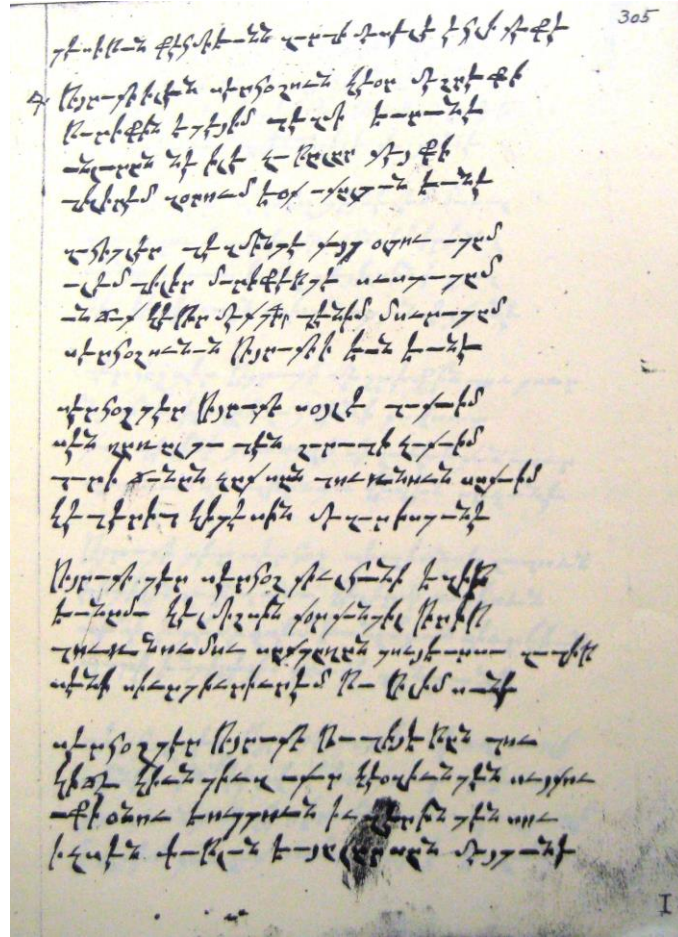
getirerek bilgece bağlamayı, inanç yönü ağır basan dizeler sıralamayı ihmal etmezler¹¹.

Dîvânü Lugâtî't-Türk'te de "Yaz ile Kış"ı bu destan türünün özelliklerine göre konuşturan 11. yüzyılda derlenmiş parçalara rastlanmaktadır¹².

Bu çalışmada benzer destanlardan beşi üzerinde durulmaktadır.

30 dörtlükten oluşan Tiryaki ile Sarhoş Destanı'nda Tiryaki, Sarhoş tarafından Sarhoş da Tiryaki tarafından iğnelenirken şu sözler sarf ediliyor ve sonunda iş tatlıya bağlanıyor.

Fehmiyanın Zarbi Mesele Ehli Kefe

¹¹ Özkul Çobanoğlu, *Âşık Tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2000, s. 60, 62, 126, 202, 325, 327.

¹² Mahmud el-Kaşgarî, *Türk Şiveleri Lügatı (Dîvânü Lugât-it-Türk)*, Hazırlayanlar: R. Dankoff - J. Kelly, III. Kısım, Harvard Üniversitesi Basımevi, 1985, s. 307-309; Talat Tekin, *XI. Yüzyıl Türk Şiiri*, TDK Yayınları, Ankara, 1989, s. 102-107.

Tıyraki ilen serhoşun gör meşrefi
 Tarikin edeyim bezmi yarane
 Anların ne ile çatılır keyfi
 Bilirem zorum yok akıldan yane

Zahidler bezminde kayd oldu adım
 Alem bilir marifetde usdadım
 Ancak getirmekdir benim muradım
 Serhoşunan tiyrakii yan yane

Serhoş der tiyraki soyle bakaim
 Sen ğırıl da ben şarabi çakaim
 Bari canın çıksın burnun sıkaim
 Geberib gidesin mezarisdane

Tıyraki der serhoş külhani yezit
 Yanıma gelmişsin kor kandil tirit
 Burnumu sıkdığın duyarsa zabıt
 Seni sürdürürem ta Tilimsan'e¹³

.....

Serhoş der tiyraki meydanda boyan
 Kanburun doğrulsun divare dayyan
 Kahve ile tütün afıyon mayyan
 Yuğrulmuş vicutin dönmüş verane

Tıyraki der serhoş külhani hınzir
 Dur ki sana öyredeyim mekadir
 Beş yuz ğ[uru]ş¹⁴ cürüm bin deynek nazir
 Öyle tenbih etdim sır zabitane

.....

Tıyraki der serhoş sözünde zabun
 Etdigin laf bana gelir mi uygun
 Seni edemezsem yanımdan sürgün
 Bari endireyim kuhi zındane

¹³ Cezayir'in kuzeybatısında bulunan bir şehir (Tilemsan). Osmanlı döneminde uzaklığı dolayısıyla sürgün yeri idi.

¹⁴ “ğş” kısaltmasıyla yazılmış olan bu kelime ölçüyü tamamlamak için “ğuruş” olarak okunmuştur.

Serhoş der tiyraki soyle söz sağı
Benim senden pervam yokdur bayağı
Korkundan verirsın bana göz dağı
Ölsem kulak asmam öyle yalane
.....

Tiyraki der serhoş sonunu düşün
Pöşman olacaksın soyleyim peşin
Harabat gezersın bilmezsin işin
Enk sonunda gideceyin külhane

Serhoş der tiyraki eroğlu erim
Her bir barmağında var bir hünerim
Havtada kazanır havtada yerim
Sağlığım var sığınmışam yezdane
.....

Muhabbet nazmimiz kararın buldu
Aşkile gül benzim sararıp soldu
Tiyraki ilen serhoş imtihan oldu
Suçlarını çıkartdılar beyyane

Cümlemizin rızgın kayıran Mevlâ
Arşi kurşi kendisidir muğella
Koy desinler ehli hüner *Fehmiyâ*
Varsa güş eylien bu dasitane

3. Cüdâî: "Zengin ile Yoksul Destanı"¹⁵

19. yüzyılın ilk yarısında hayatta olan Ermeni aşuğlarından Cüdâî hakkında ayrıntılı bilgiye sahip değiliz. İlk kez rahmetli üstadım Kevork Pamukciyan'ın bir yazısı ile kendisinden söz edilmiş¹⁶, daha sonra ise kimliği ve eserleri hususunda fazla bir mesafe alınamamıştır¹⁷. Kitaplı-

¹⁵ G1, s. 382-385.

¹⁶ Kevork Pamukciyan, "1826 Yılı Hocapaşa Yangını Hakkında Bir Destan", *Hayat Tarih Mecmuası*, S. 4, Mayıs 1972, s. 22-26.

¹⁷ A. Tugut Kut, "Ermeni Harfleriyle Basılmış Şarkı ve Kanto Mecmuaları", *Müteferrika*, S.1, İstanbul, 1993, s. 19-43 (s. 21); Kevork Pamukciyan, "Ermeni Harfli Türkçe Eski Bir Şarkı Mecmuası", *Müteferrika*, S.1, İstanbul, 1993, s. 51-55 (s.54); Mehmet Bayrak, *Alevi-Bektaşî Edebiyatında Ermeni Âşıkları [Aşuğlar]* (Özge Yayınları, Ankara, 2005, s. 245-247.

ğimda bulunan Ermeni harfli Türkçe yazmalarla bir basma kaynaktaki rastladığım 13 koşması şu sıralar basılmakta olan *Aydın Oy'a Armağan*'da¹⁸ yer alacaktır. Cüdâî'nin bugün için az bilinen ama İstanbul muhitlerinde oldukça tanınmış bir aşuğ olduğunu düşünebiliriz. Onun hece ve aruzla söylediği şiirler dışında daha önce biri Pamukciyan tarafından yayımlanmış üç destanı var. Bunlardan biri, "Cidai Dasitan Zengin ile Yohsulun" başlığını taşıyor ve 25 dörtlükten oluşuyor¹⁹.

Cidai Dasitan Zengin ile Yohsulun

Zenginle yoksulun vasfın eyleim
Görelım ki kimdedur bu mahane
Lazım elbet mevel hakın söyleim
Güş edenler ne hoş desin destane

Evela zengin der yoksul bilader
Halin vakdin nice versenne haber
Bende zevki sefa sende ya keder
Böyle gider bendeyn seyret insane

Yoksul der ki be ey zengin kardaşım
Malim yoksa eyle sağ durur başım
Niçe yalan varsa ümid yoldaşım
Murad geçinmek dur söyle daha ne
.....

Yoksul der ki çıkmaz yola sapmışın
Hak'ı göyüp mala sere tapmışın
Yalan gerçek haram halal kapmışın
Mahşer günü bir bir çıkar meydane

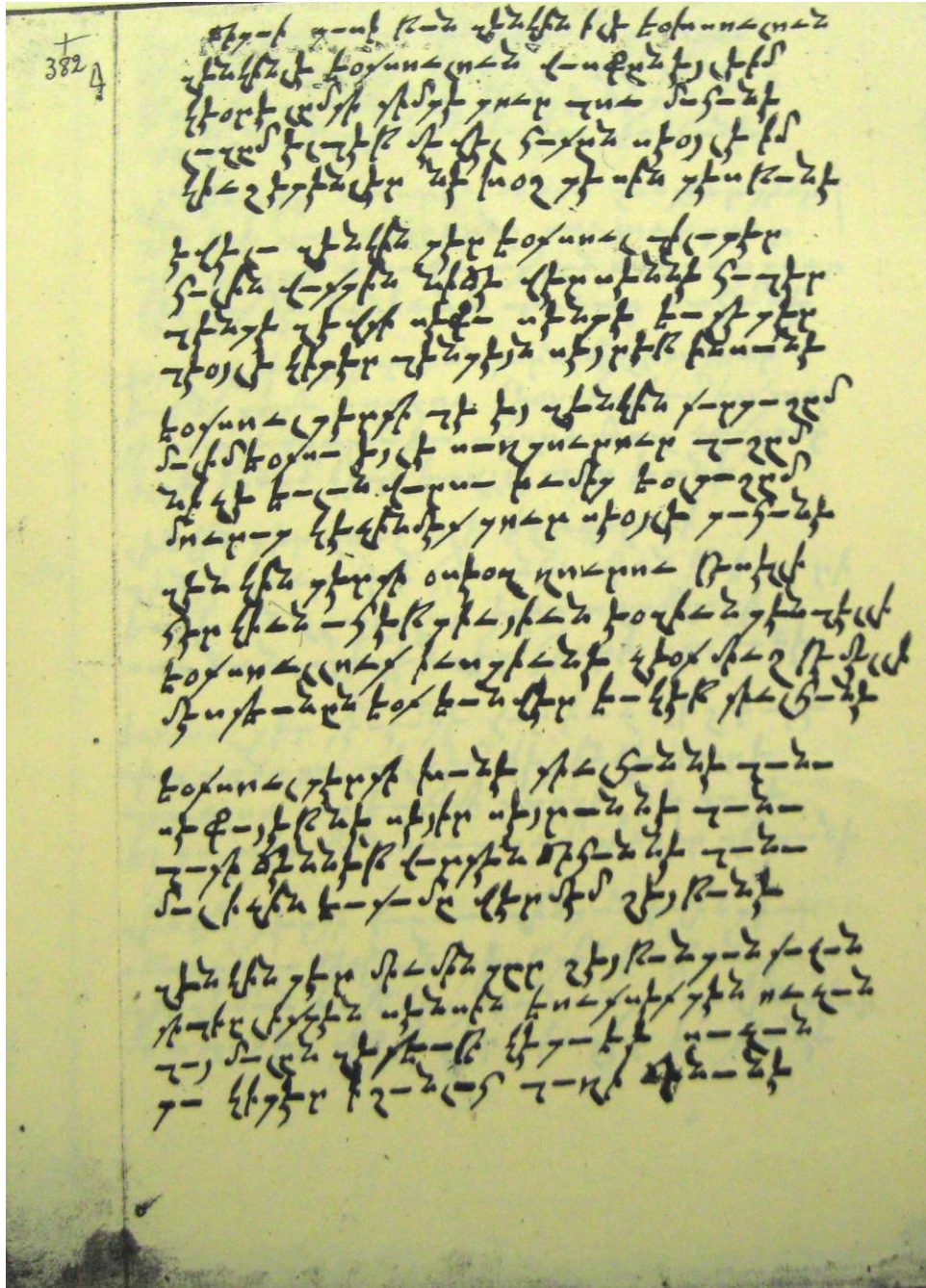
Zengin der neylersin haram helalı
Hak huzurunda benim veren süvalı
Sen kendine bak ki saçı sakalı
Ağartdın benzersin aynı heyvane

¹⁸ *Aydın Oy'a Armağan*, Haz.: M. Sabri Koz - Mumarrem Kaya, İstanbul, 2011 (baskıda).

¹⁹ Cüdâî de Arap ve Ermeni harfli Türkçe kaynaklardan derlediğim 30 kadar şiiri ve kısa bir biyografik bilgi ile *19. Yüzyıldan 19 Aşuğ*'da yer alacaktır.

Yoksul der ki be ey zengin kardaşım
 Malim yoksa eyle sağ durur başım
 Niçe yalan varsa ümid yoldaşım
 Murad geçinmek dur söyle daha ne

.....

Yoksul der ki çıkmaz yola sapmışın
 Hak'ı göyüp mala sere tapmışın
 Yalan gerçek haram halal kapmışın
 Mahşer günü bir bir çıkar meydana

Zengin der neylersin haram helalı
 Hak huzurunda benim veren süvalı
 Sen kendine bak ki saçı sakalı
 Ağartdın benzersin aynı heyvane

.....

Zengin der naçarın sonu şükürdür
 Bin tok olsa açlığını duyurdur
 Bir kaşık pilafa aklın kaçurdur
 Geldikçe önüne banar sahane

Yoksul der çorbadan karnımız tokdur
 Yahni dolma yuzu gördüyüm yokdur
 Kebab kavurmaya arzumuz çokdur
 İlle canım gibi yağlı bir yane

.....

Zengin der ki varsa zindan evindür
 Ocağında tüten dertten tütündür
 Bir zeman yat göynün anda sevindür
 Mubarek keheleler düşer yakane

Yoksul der kurtuluş yokdur bu gemden
 Eski kebe çıkmaz oldu sinemden
 Züyürlük kalmışdır meras dedemden
 Kimseden pervam yok çıksam meydana

.....

Zengin der acayib bundadır hikmet
 Sende az bende çok ikbali kesret
 Felek vermeince Adem'e ruset
 Her ne tutsa işi dönmez ihsane

Cüdâî Hakk indi cürmin ide af
 Dünya varlığın yoksulluğun hilaf
 Nazmi bendi etdim diynesin tûaf
 Er odur dünyada bir ad kazane

4. Fehmî: "Zengin ile Zügürt Destanı"²⁰

Fehmî'nin 31 dörtlükten oluşan bu deyişmeli destanı Cüdâî'nin destanı ile ortak konudur. Asıl başlık "Dasitan Zengin Zügürd İntiğami Fehmi" biçimindedir.

Dasitan Zengin Zügürd İntiğami Fehmi

Dilden nazmi pakim güş etsün herkeş
Zenginle zügürdü ideim beyyan
Hazeren bin olsak şairi serkeş
Mutlaka bulunur ğulda bir noksan
.....

Ehli irfan gerek kadrimi bile
Bu nazmimi kaydeylesin sicile
Zenginle zügürdü şükür gücüle
Ben ne çekdim getirince yan be yan

Zengin der ki zügürd eyleme hicab
Deruninde varsa dürülü cevab
Gel otur karşımda küşetsin ahabab
Söyleşelim senin ile bir lisan

Zügürd der ki zengin eyleme ibram
Versem de almazsın yılda bir selam
Zügürdlük var serde hasılı kelam
Bilirsin ki sana olamam akran
.....

Zengin der ki zügürd eylemem inkâr
Şükür Yaradan'a bende kuruş var
Türlü yemeklerim mutvakda kaynar
Gice gündüz yerim südkeri ravan

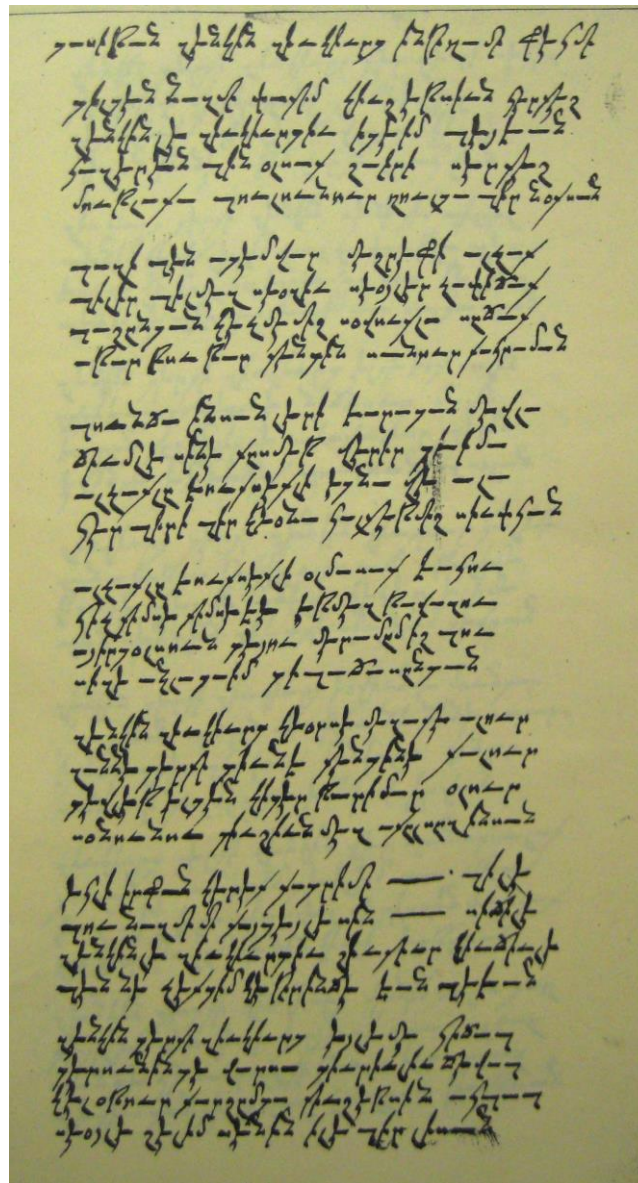
Zügürd der ki zengin asla çekmem ğem
Görmedim ac susuz ölsün bir Adem
Kısmetimi verir Hak ğani kerem
Bir kuruca ekmek ko olsun yavan
.....

²⁰ G2, s. 117-121.

Zengin der ki zügürd benim ulu dağ
 Deyilem sen gibi payesi alçağ
 Bende hesabsızdır tarla ile bağ
 Bedesdende dolab çarşıda tükân

Zügürd der ki zengin diyne masalı
 Tatalım elinde dünyanın malı
 Kendin mi kazandın düdük paşalı
 Var duva eyle ki bırakmış baban

.....

Zengin der ki zügürd ben atdım nali
 İlimde var iken dünyanın mali
 Beş on yel sürmedi babam öleli
 Bakdım kokozluğa göründü nişan

Zügürd der ki zengin yok mu bir şeyin
 Hani kuş tüvünden şilte döşeyin
 Hiyar ahcesile gelen eşeyin
 İşde böyle olur ölümü sudan

.....

Fehmî dürri nazmın hekâyet olsun
 Mürad latifedir mühebbet olsun
 Cümlemizin sonu selamet olsun
 Dünya mali yalan ahretdir meskân

5. Nâmî: "Sarhoş ile Ayık Destanı"²¹

Asıl adı Agob olan bu aşuğ, 19. yüzyılın az yaşamış ama çok sevilmiş ve ad bırakmış aşuğlarından. 29-30 yaşında çiçek hastalığından ölen Agob Nâmî, 19. yüzyıl aşuğlarından olup uzun yıllar İstanbul'da yaşamış olan Bursalı Serverî'ye çıraklık etmiş, dönemine göre oldukça iyi bir Türkçe eğitim görmüştür.²² Çok yönlü bir şair, yazar, çevirmen ve derlemeci olan Mihran Arabacıyan Bîdârî²³ tarafından toplanan şiirleri Ermeni harfleriyle Türkçe olarak, anlaşılması güç sözler için de bir küçük sözlük hazırlanmak

²¹ *Dîvânçe-i Nâmî-i Merhûm*, Haz.: Haz.: Mihran Bîdâr Arabacıyan, Galata, 1887, 2. bs., s. 70-74.

²² Serverî hakkında bkz.: M. Sabri Koz, "Serverî", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 6, Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 1994, s. 535-536; "19. Yüzyıldan Üç Aşuğ: Bîdârî, Serverî ve Nâmî", *I. Türk Halk Kültürü Araştırma Sonuçları Sempozyumu Bildirileri* (Ankara, 22-23 Aralık 1994), C. II, Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1996, s. 25-29, Mehmet Bayrak, *Age*, s. 615-625. "Hüsne mağrur olma ey yüzi mâhım" diye başlayan "-den geçdi" redifli koşması başkalarına mal edilen Serverî'nin şiirleri, Mihran Bîdâr Arabacıyan tarafından küçük bir kitapta yayımlanmıştır: *Divançe-i Merhum Serverî Efendi*, Stanbol, 1889, 26 s.

²³ Bîdârî hakkında bkz.: M. Sabri Koz, "Bîdârî", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 2, Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 1994, s. 227-228; "19. Yüzyıldan Üç Aşuğ: Bîdârî, Serverî ve Nâmî", *I. Türk Halk Kültürü Araştırma Sonuçları Sempozyumu Bildirileri* (Ankara, 22-23 Aralık 1994), C. II, Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1996, s. 25-29; Mehmet Bayrak, *Age*, s. 198-202.

suretiyle iki kez (1877, 1887) bastırılmıştır.

Nâmî ile ilgili birçok yazı yazdım ve onun dil ve içerik bakımından döneminin İstanbullu âşık ve aşuğları içinde seçkin bir yere sahip olduğunu ortaya koymaya çalıştım²⁴, Mehmet Bayrak da kitabında bu şaire yer verdi²⁵. Elde üç destanı bulunan Agob Nâmî 27 dörtlükten oluşan "Sarhoş ile Ayık Destanı"nda geleneksel deyişmeli destan konularından birini başarıyla işlemiştir²⁶.

Dasitan der Hakk-ı Sarhoş ile Ayık

Serhoş ile ayık durdu davaye
Olmak ister bir biriyle imtihan
Benzemez bu dava bir maceraye
Dinleyüb anlasun ahbab u yaran
.....

Ayık der ki benem dehrin ürfanı
Şerre dayir işim emri yezdani
Namaz niyaz oruc zekât erkânı
Şartıyla icra iderim her an

Serhoş der ki namaz niyaz hem zekât
Bilirim ki bunlar cümle hakikat
Binde birinizde yok dır sadakat
Çoğunuz mürayi piriniz şeytan
.....

Ayık der a şaşkın uydur işini
Kimseye saydırma sakın dişini
Bilmem mi feleyin bu gerdişini
Kimselere baki deyildir cihan

²⁴ "19. Yüzyıl Aşuğlarından Nâmî ve Divançesi", *IV. Uluslararası Türk Halk Edebiyatı ve Yunus Emre Semineri, 11-13 Mayıs 1989-Eskişehir*, Eskişehir Valiliği Yayınları, Eskişehir, 1991, s. 231-236; "19. Yüzyıl Aşuğlarından Nâmî'nin İstanbul Destanı", *Prof. Dr. Saim Sakaoglu'na 55. Yıl Armağanı*, Hazırlayan: Ali Berat Alptekin, Kayseri, 1994, s. 272-282; "Nâmî", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 6, Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 1994, s. 45; "19. Yüzyıldan Üç Aşuğ: Bîdârî, Serverî ve Nâmî", *I. Türk Halk Kültürü Araştırma Sonuçları Sempozyumu Bildirileri* (Ankara, 22-23 Aralık 1994), C. II, Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1996, s. 25-29.

²⁵ *Alevi-Bektaşî Edebiyatında Ermeni Âşıkları [Aşuğlar]*, s. 484-491

²⁶ Burada adları anılan Bîdârî, Serverî ve Nâmî'nin elimde bulunan bütün şiirleri hayat hikâyeleriyle birlikte *19. Yüzyıldan 19 Aşuğ'da* yer alacaktır.

Serhoş der biliriz fani dünyayı
Anın çün terk itdik mal u eşyayı
Mahbublar desdinden süzüb sahbayı
Künci meyhanede süreriz devran
.....

Ayık der bu mey mi zemzemden âlâ
İçersin başına gelir bin belâ
Harf atar gezersin sağ ile sola
Çok sadık dost ile olursun düşman

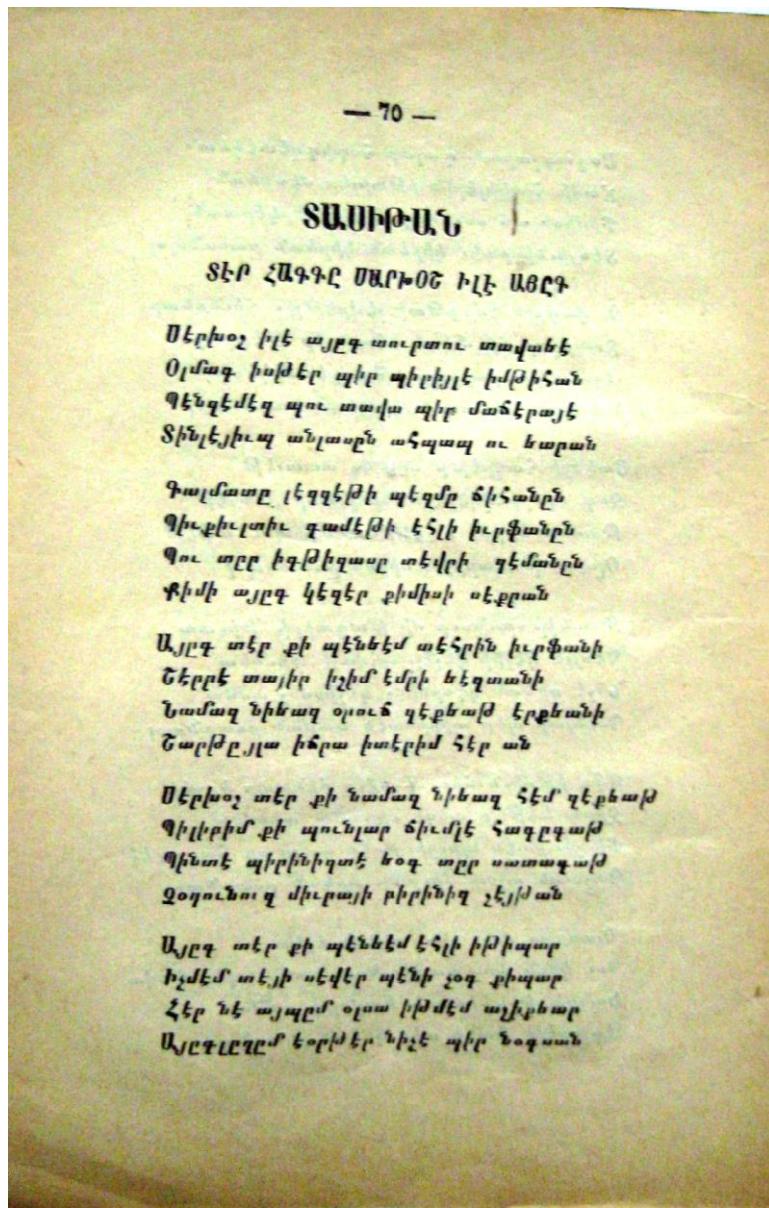
Serhoş der ki bu dır bizde kabahet
Hatıra gönüle itmeyiz rayet
Anınçün bizlere itmezler rağbet
Oluruz gün be gün hali perişan
.....

Ayık der gezersin her gün gök kandil
Yemiş doldurırsın bir kirli mendil
Her nereye varsan olursun rezil
Utanmaz arlanmaz seni bi izan

Serhoş der ki birkaç dolu atarım
Ne eksik içerim ne su katarım
Deli manda gibi atar tutarım
Dinlemem karşımda olsa Kahraman
.....

Ayık der ki ne dir sizdeki kafa
Kızarsa hükm ider hep Kaf'dan Kaf'a
Çıksın mezarından Bekri Mustafa
Serhoşluğu sizde iylesin seyran

Serhoş der bu sözün sahih dir amma
Girdi içimize bir takım hobba
Üç kadehle olur âleme rüsva
Kırar döker kusar yatar üp üryan
.....

Ayık der bilirsin suçunı elbet
 Zira erbabına mahsus dır işret
 İçüb kullanana olsun afiyet
 Na ehline haram diseler inan

Namiya bu pendim sana çok mıdır
 Yoksa her bir sözüm sana ok mıdır
 Bunların cümlesi sende yok mıdır
 Serhoşlar halini kıldın dasitan

6. Cemâlî: "Esmerle Beyaz Destanı"²⁷

Cemâlî'nin kimliğini yeteri kadar aydınlatamıyorsak da Mehmet Bayrak'ın kaynaklardan derlediği bilgiler ışığında Kayserili olduğunu ve oğlunun da Ziyetî mahlasıyla şiirler söylediğini öğreniyoruz²⁸. Ben de bir çalışmamda *Mecmuayı Gazeliyat* adlı, 1887'de basılmış olan ve tamamı kendi şiirlerinden oluşan bir formalık kitapçığından söz etmişim²⁹. Bu kitapçıkta görülen 19 şiir ile Bayrak'ın yayınladığı bir destan³⁰ onun usta bir aşuğ olduğunu, hem aruz ve hem de hece ile yazdığı / söylediği şiirlerde başarı kazandığını göstermeye yeter.

Cemâlî mahlasını kullanan Türk ve Ermeni kökenli âşık sayısı biraz fazla olduğu için kaynaklarda rastlanan şiirlerin ayırt edilmesinde dikkatli olmak gerekir. Küçük bir dalgınlık ve gereksiz bir özel gayret, şairlerin ve şiirlerin kolayca birbirine karışmasına sebep olabilir.

21 dörtlükten oluşan "Esmerle Beyaz Destanı" da diğer deyişmeli destanlarda olduğu gibi başlayıp karşılıklı övünmelerle devam eder ve sonunda veciz bir sözle anlaşma sağlanır.

Dasitan der Vaf-ı Esmerle Beyaz

Esmerle beyazın halu ahvalin
Bir latif suretde iyleyim beyan
İkisi de bulmuş hubluk kemalin
Olmak istediler bunlar imtihan

Evel esmer dedi beyaze cana
Bizi halk iyledi Hazreti Mevla
Kendine beyenmiş olanlar hala
Huzuru Mevlade olurlar Şeytan

Beyaz der bu sözün sahih dir cana
Güzeller insane bir bahşı Hüda
Ve lakin ta ezel adeti dünya
Bu dır ki beyaze çokdur aşıkan

.....

²⁷ *Mecmuayı Gazeliyat*, s. 13-15.

²⁸ *Age.*, s. 213-217.

²⁹ "19. Yüzyıldan Üç Aşuğ: Bîdârî, Serverî ve Nâmî", *I. Türk Halk Kültürü Araştırma Sonuçları Sempozyumu Bildirileri*, s. 26.

³⁰ *Age.*, s. 214-217 ("Dasitan Elem Beyan").

Esmer der ki benim bir nihali gül
Kâkülüm hambeham manendi sünbül
Ruyimdeki olan ol darı fülful
Neçelerin kılmış bülbülü nalan

Beyaz der bendeki bu ak ğebğebi
Seyr iden iftade der mahallebi
Yasemene benzer paluze gibi
Cismim gören olur valehü hayran

.....

Esmer der ki gerçi vicudın ak dır
Ve lakin benim de kanım sıcak dır
Biber tek benlerim sanki sumak dır
Lezzeti hüsnimi artırır her an

Beyaz der ki eger giyinüb taksam
Nazu reftar ile seyrine çıksam
Birine şöyle ger bir işmar çaksam
Ardımca koşuşur yüz bin kahrıman

.....

Esmer der ne lazım beyhude söhbet
Esmer kısmı şirin olur akıbet
Beyazda ben ise yüz bin halavet
Esmerde bulunur sözüme inan

Beyaz der ki bizde samur kaş olur
Beyaz kısmı ğayet ağır baş olur
Paki damenlikden baĝrı taş olur
Binde birin itmeme lütfine şayan

.....

Beyaz dedi ğayrı haddini tanı
Benlik şeytane dir fıkır et Yezdani
Kim halk itdi heman cümle cihanı
Her birin bir göna idüb kâmilan

Esmer dedi billah doğru dır sözün
 Er olan dayima fehmi ider özün
 Güzel çirkin encam kaparsa gözün
 Hak olub hiç kalmaz hublukdan nişan

Cemâlî her kimi sevse bir âdem
 Gönüldür sevdiren dilberi her dem
 Fark it bu meseli ey servi sanem
 Âlemin çirkini sevene sultan

